

Albertas Vijūkas-Kojelavičius

LIETUVOS ISTORIJA

[...] Taigi ir Livonijos, ir Lietuvos vardai senesni, nei italai atvyko į šiuos kraštus. Savo ruožtu lotynų ir graikų kalbų pėdsakai, įsispaudę šiose tautose, buvo palikti vietinių gyventojų. Mat jie po daugelio metų, praleistų karo stovyklose Italijoje arba Trakijoje, grįždami namo dideliais būriais, be gausaus grobio, parnešdavo saviesiems ir svetimą kalbą. Tatai sena ir visuotinė bėda: svetur iš svetimšalio ko nors semtis, o savais dalykais bjaurėtis; taigi kad atrodytų esą išmintingesni už prastuomenę, atsisakę gimtosios kalbos, per tam tikrą laiką pakeitė ją svetima. Taigi širdis labiau linksta prie tų, kurie mano, jog viena herulų triba buvusi pavadinta alanais, o jų sodybos (toje Lietuvos dalyje, kuri arčiau Žemaitijos ribojama Nemuno, arba Chrono, Vilijos, arba Neries, ir Dauguvos) buvusios iš pradžių pavadintos Alanija, o vėlesniais metais – Litalanija ir Litvanija nuo jų kunigaikščio Litalano, arba Litvano, Jaunesniojo.

Mat Rytuose viešpataujant Valentinianui Pirmajam, didžiulės herulų, gepidų, alanų kariaunos įsiveržė į įvairias Romos imperijos žemes; žudynėmis ir gaisrais smarkiai niokodami Germaniją, alanai buvo nublokšti prie Reino sigambrų žemėn, tačiau buvo atremti ir beveik sunaikinti. Po šio pralaimėjimo palūžus herulų jėgoms, kadangi sutriuškinti pulkai nebegalėjo saugiai nei toliau stumtis, nei užimtoje vietoje ilgai stovėti, jų kariaunos vadas Litalanas pasiūlė skubiai pasitraukti į kaimynų šalį, norėdamas jaunuomenę apsaugoti nuo pavojų ir geresniam likimui patausoti. Tą sumanymą visi karštai palaikė ne tiek iš pagarbos vadui, kiek iš priešų baimės. Nedelsdami jie patraukė į Prūsiją. Laikydami toli nuo tėvynės, į kurią žygiuoti neleido gėda, tarsi tremtiniai atvyko į Prūsiją, artimiausią sąjungininkų kraštą. Ten Litalanas, pražūtingai vadovavęs kariuomenei, pagal genties paprotį pasitraukė iš pareigų. Be abejo, jų šalyje tada nebuvo nei valdovų, nei teisėjų, apskritai nebuvo bendruomenės, o atskiras šeimynas, pasklidusias po laukus ir miškus, telkė tik artimesnė giminystė. Tuo tarpu gandas apie alanų sutriuškinimą bei žūties išvengusių karių liūdnas sugrįžimas labai sujaudino tuos, kurie, kaip netinkami karo tarnybai, buvo likę namie. Jie atidžiai dairėsi aplinkui, bet, pirma, kėlė grėsmę kaimynai daromomis skriaudomis, antra vertus – netekę tinkamų gynybai vyrų, iš niekur nematė paramos. Taigi niekas kitas negalėjo labiau padėti bendram labui, kaip susikrauti visą mantą ir iškelti į Prūsiją. Nesunkiai šitai padarė: kai buvo duotas ženklas kelionėn, kiekvienas turtingasis be didelio vargo sukrovė skurdžias gėrybes į vežimą; ne kažkiek buvo ir kitokio turto – jį sudarė būtinausi gyvuliai, nieko kito. Prūsai mielai priglaudė kaimyninę tautą: nebūgštavo, kad gali nešti grėsmę tauta, gimininga tikėjimu, kalba, apeigomis ir kilme, mat be kitų taikos ryšių, glaudesnę santarvę žadėjo ir ši jų geradarystė. Jie džiaugėsi, kad smarkiai padidėjo jėgos ypač tokiu laiku, kada kaimyninės tautos, atsikėlusios prie Vyslos, iš arti ėmė grasinti ginklais Prūsijai. Tačiau vėliau, kai dėl mišrių santuokų smarkiai padidėjo ir viena, ir kita gentis, žmonių gausa, kėlusį priešui baimę, ir patiems tapo lemtinga. Kilus vidaus nesantaikai, jie vos nežuvo. Kai pritrūko įdirbtų laukų, bematant galingesnieji, išviję silpnesnius, ėmė savintis svetimas žemes, godžiai plėsti savo valdas pasitelkę smurtą; iš to kilo barnių ir ginčų, o šie nesutarimai negalėjo baigtis kitaip, nei juos paprastai užbaigia laukiniai žmonės, gyvenantys be įstatymų ir be valdžios, būtent – abipusėmis žudynėmis. Tačiau šitai ne tiek užbaigė nesantarvę, kiek tapo neišsenkamu neapykantos šaltiniu: vieni smurtu didino skriaudas, kiti žudynėmis jas šalino, už žudynes keršijo vieni

kitiems, pasitelkdami visus šalininkus. Šitokia visuotinė maišatis užgavo net ir barbarams širdis; jos dar nebuvo visiškai praradusios žmoniškumo, kad to nejaustų, ypač kad tie, kurie nekaltėsi, labiau buvo verčiami bijoti savyje ir savuosiuose to, ką, kituose pastebėję, arba iškeikia, arba aprauda. Taigi kai, pasiilgus taikos, širdis užgulė pasišlykštėjimas nesantarve, iš pradžių žmonės pavieniui ėmė ieškoti išeities, o paskui ir su draugais tartis. Iš atskirų asmenų reikalą perėmė viešosios sueigos: protingesnieji noriai jį svarstė ir smarkiai rėmė. Svarstant buvo prieita dviejų nuomonių. Pirmą, kad būtų renkamas valdovas, kuris, tramdydamas atskirų žmonių godumą, leistų savo valia įstatymus, laukų ribas žymėtų, spręstų ginčus, turėtų aukščiausią teisę skelbti karą ar taiką. Antra, kad, išsiuntus keletą naujasėdžių būrių, pamažėtų valstybės gyventojų skaičius ir jai palengvėtų nelyginant kūnui, nuleidus kraujo perteklių. Tačiau nei vieno, nei kito sumanymo tuoju pat negalima buvo įvykdyti. Ligi šiol visai nepatyrę įstatymų baimės, jie priešgyniavo, nenorėdami atsidurti valdžios valioje, niekas nenorėjo pirmas ieškotis, gresiant pavojams, svetur sodybvičių ir trauktis iš tėvų laukų. Gal vis dėlto pats laikas sušvelnino šiurkščias širdis, gal, atšiaurumui jose neatlėgus, būtinybė paskatino pritarti šiam sveikam sumanymui. Mat ilgą metą klaidžioję po visokias Romos imperijos žemes ir galop įsikūrę savo sodybose, jie ypač ilgėjosi visuotinės taikos, kaip ilgisi uosto blaškyti ir daužyti jūrose. Jie suvokė, jog bendruomenėje visuotinė ramybė esti tada, kai laikomasi tų pačių įstatymų ir klausoma tos pačios valdžios, todėl jie trokšte troško, kad šitaip būtų ir jų tėvynėje. Tačiau trūko žmogaus, kuris imtųsi šito darbo, pirma, kadangi nebuvo aišku, kokiū būdu tokį nepaprastą dalyką padaryti, antra, kadangi laukinės, nei įstatymams, nei valdžiai nepaklūstančios tautos netikėjo tokio reikalo sėkminga baigtimi. Vis dėlto išdrįso šio sunkaus darbo imtis Vaidevutis, žmogus senyvas, kilęs iš turtingos šeimos, alanas. Iš prigimties guvaus proto ir drąsus, tas vyras rodė nuostabų veiklumą, be to, nuolatos būdamas tolimuose žygiuose į svetimus kraštus, garsėjo kaip narsus karys, ir tarp savųjų pirmas, ir tarp priešų žymus. Buvo įsikilęs į galvą, jog privalęs nuveikti du darbus: taip išprusinti laukinę gentį, kad ji be vargo kęstų valdovą, slegiantį aukščiausiąja galia, be to, taip sutvarkyti įvykių eigą, kad, žmonėms nutarus rinktis valdovą, būtų valdovu skelbiamas tas, kuris vienas įtikins kitus paklusti valdžiai. Taigi pasakojama, jog jis, kai viešame genties susirinkime tas ir kitas kalbėjo, kad reikia paskirti vieną vadą visiems, o daugelis, iš širdies tam pritardami, skelbė nuomonę, jog valstybė privalanti turėti bendrą valdovą, paprašęs žodžio ir patraukęs į savo pusę svyruojančiuosius susirinkimo dalyvius šitokia žemdirbio kalba: „Jeigu jūs nebūtumėte kvailėsi už bites, – jis sakė, – tai jau seniai būtumėte susitarę dėl svarstomo dalyko ir jį užbaigę taip, kaip trokštate. Juk visi, kurie turite kokį turtą, puikiai žinote, jog bičių spiečiui vadovauja bitinas, kuris įsakinėja, kitos atidžiai jo klauso. Jis vienas skirsto kitoms darbus, jis iš avilio nelyginant iš miesto išveja tas, kurios tinginiauja bei vengia dirbti, tuo tarpu kitos, netrukdomos paklusti, kruopščiai dirba joms skirtus darbus, nesiilsi, kol tinkamai neužbaigia viso reikalo. Jūs regite, kas kiekvieną dieną aplinkui dedasi, todėl savo labui sekite tuo, kas išmintinga. Paskelbkite vieną valdovą, kurio įsakymais būtų laiduojama laisvė. Tegu jis sprendžia ginčus, draudžia skriausti ir žudyti, tegu saugo, kas dievų nulemta ir teisėta, tegu rūpinasi visų saugumu. Kad jis galėtų visa tai vykdyti teisingai, kaip reikalauja jo pareigos, tegu turi teisę ir visišką galią lemti visų gyvybę ir mirtį.“ Nuostabu, kaip tylėjo susirinkusieji, klausydami jo žodžių, o baigus kalbėti kaip plojo. Visi vienu balsu pritarė tam, ką pasiūlė Vaidevutis. „Ar nenorėtų pats Vaidevutis būti Gelbėtoju, vadinasi, bitinu?“ Tad jis negalėjo, atsisakydamas viešpatavimo naštos, nesukelti įtarimo dėl to, ką pats kalbėdamas buvo pasiūlęs. Taigi, susirinkusiems vieningai sutariant, jis ir buvo paskelbtas pirmuoju prūsų bei alanų (kurie vėliau buvo pavadinti lietuviais) valdovu. Valdymo pradžioje jis stengėsi tvarkyti valstybę, kaip bevaliojo šitai suvokti neišlavintu protu. Pirmiausia klajoklius, neturėjusius pastovių sodybų, jis suskirstė valsčiais bei kiemais ir nužymėjo kaimų ir laukų ribas. Be to, žmones, teįpratusius iki šiol iš priešų grobį plėsti, šitaip maitintis bei iš to turtą krauti, privertė dirbti žemę, auginti gyvulius, medžioti ir kitokiais kaimiečių darbais verstis. Pagaliau išleido įstatymų, kuriais griežtai uždraudė palaidus sangulivimus, o santuokas apribojo vienu sutuoktiniu. Kiekvienam leido turėti tiek šeimynos, kiek reikėjo namų darbams, ta pati būtinybė

vertė jį riboti ir gyvulių kiekį. Be to, uždraudė auginti silpnus ir darbams netinkamus; šiuo atveju jo atšiaurokas protas nepaisė nė žmoniškumo, užmiršdamas net pačią prigimtį. Mat leido sūnams pasmaugiant atimti gyvybę tėvams, dėl amžiaus ar ligos nepajėgiantiems darbo dirbti, kad jie bei jų šeimos išvengtų nereikalingų išlaidų. Šitokiais įstatymais jis ir ėmė tvarkyti naująją valstybę. Tuo pačiu metu jis buvo priverstas daug ko neatskleisti, kad neįprasta valdžia (nepatyrusiam esanti daugiau nei sunki) dėl pernelyg didelio valdovo griežtumo tol nekeltų pasibodėjimo ir neapykantos, kol pagaliau žmonės su ja apsipras. Todėl lemtingą sėkmę jis stengėsi palaikyti meiliais pokalbiais ir širdingu draugiškumu. Valdiniai diena po dienos noriau klausėsi įsakymų, o naujasis valdovas visaip skatino abipusį prielankumą, švelninantį širdis ir žmogų su žmogumi suartinantį: jis išrado būdą ir išmokė valdinius pasidaryti gėrimo, medų atmiešus vandeniui, kėlė viešas puotas ir skyrė vietas draugiškoms išgertuvėms. Jis kuo griežčiausiai žiūrėjo, kad žmonės šventai paisytų svetingumo, gerbdami šitai iš visos širdies. Todėl neilgai trukus paaiškėjo, jog per šį bendravimą, atšiauriausias širdis suviliojus saldžiu meilumu, buvo padėti tokie viešosios santarvės pamatai, jog žmonėms jau užteko kantrybės įsakymų klausyti ir neišlavintu protu aiškiai suvokti, kad esama dalykų, kurie vertintini labiau nei bet kokie asmeniškai reikalai, būtent – visuomenės gerovė; šiuo atveju žmonės įsitikino, jog būtina garbingai kovoti prieš bet kurį priešą bendromis jėgomis ir pastangomis, aukojant net pačią gyvybę. Tačiau Vaidevutis nepradėjo nė vieno karo, mat žinojo, jog karas veikia laužo įstatymus, nei juos stiprina, o širdis, užkietėjusi dažnuose žygiuose, švelnėja tada, kai padedami ginklai. Vaidevutis vengė karinių stovyklų, nes iš kasdieninės patirties matė, jog žmonės, paėmę į rankas ginklą, sujūlėja ir nebeklauso įsakymų. Taip pat jis pagrįstai turėjo bijoti, kad, staiga nutrūkus gyvybės siūlui, nesužlugtų jo puoselėjami sumanymai, kad nesuirtų vos įsigalėjusi valdžia, valdovui mirus. Mat Vaidevutis jau buvo sulaukęs šimto metų, o valdžioje išbuvęs daugiau kaip šešiolika; jis turėjo gausybę vyriškosios giminės palikuonių ir aiškiai matė, kad dėl sūnų nesantarvės (jeigu keli varžysis dėl valdžios arba vienas, nesutikęs kitam paklusti) gali sugriūti statinys, kuri tėvas taip sunkiai buvo surentęs. Todėl, iš anksto padalijęs tarp sūnų žemes, jis pats atsisakė valdžios, ją, visų patarimu, atiduodamas vyriausiajam. Tačiau, viską perdavęs jaunoms rankoms, jis pats, nenorėdamas visai pasitraukti nuo valstybės reikalų ir pradingti bendragenčių minioje be jokios įtakos, prikūrė gudriai naujų pareigybių, kuriomis dėjosi bodžis. Anksčiau nei atsisakė valdžios, jis pasiskelbė šventenybių valdovu, arba vyriausiuoju žyniu, o kas vėliau tas pareigas eisiąs, tą jis nutaręs vadinti Krive Krivaičiu. Kurie ne kurie tvirtina, jog šis vardas kilęs iš graikų kalbos ir reiškias švenčiausiąjį šventąjį. Apgyvendino vyriausiąjį žynį ir aukas įsakė aukoti Romuvoje, ten pat šventą ažuolyną paskyrė dievams. Toji vieta vėliau buvo nuniokota ir iškirsta lenkų, kurie keršijo už mirtį šventojo Adalberto, nužudyto vyriausiojo žynio nurodymu. Toje pačioje vietoje vėliau buvo įkurtas miestelis, dar ir dabar vadinamas Šventakirviu.

Taika Prūsijoje rėmėsi brolių valdovų santarve, šią stiprino pagarba tėvui, vyriausiajam žyniui. Vėliau, sulaukus seneliui paskutiniosios, visa valstybė dėl jaunuolių garbėtroškos ir lengvabūdiškumo atsidūrė beveik prie bedugnės krašto. Vos palaidojus tėvą, įsiplieskė nesantaika tarp sūnų, o pasitelkus stiprias kariaunas, buvo smarkiai varginami niekuo nekalti žmonės. Sunkiausia karo našta užgulė pečius Litalanui, arba Litvanui, jauniausiajam broliui, kurio motina alanė buvo kitiems pamotė. Kaip paprastai esti, neapykanta pamotei žadino kur kas didesnę nesantarvę nei prisiminimai apie tėvą – santarvę. Paprastai žmonių širdys labiau linksta į tą pusę, į kurią jas traukia ta pati tautybė: Litvanui nemažai padėjo, kad jo motina buvo alanė. Litvaną atvirai palaikė ne tik žmonės tos žemės, kurią valdyti buvo jam tėvo paskirta, bet ir kiti alanai. Tačiau nenorėdamas, kad užsitęsęs karas nusiaubtų ir tos, ir kitos pusės jėgas, Litvanas, būdamas švelnokos prigimties, pirmas pabandė sutaikyti brolius, bet, matydamas, jog jie atkakliai priešinasi dėl kitų priežasčių, išvedė iš Prūsijos visą alanų gentį ir, sugrįžęs į senąsias vietas, užėmė jas, kurios nuo šio valdovo vardo paprastai vadinamos Lietuva ir Latvija, arba Latavija. O Žemaitijoje ir Sūduvoje, taip pat toje Prūsijos dalyje, kurią vadina Semba, viešpatavo Saimonas, Litvano brolis. Žmonės, nuo seno gyvenantys tose žemėse, nuolatos draugavo su lietuviais. Niekur

negaunu sužinoti, kas Litvano viešpatavimo metais vėliau buvo atsitikę, kokios pažangos pasiekė naujoji valstybė, kokius karus su kaimynais kariavo. Atrodo, kad jo laikais įvyko įžymus mūšis, kuriame vengrai, arba hunai, prie Dono sumušė polovcus, nuo Ugros upės traukiančius į Panoniją. Polovcai – tos pačios kilmės gentis kaip ir prūsai, lietuviai bei latviai, šitaip teigia tie, kurie juos matė: polovcų likučiai, įsikūrę prie Suomijos upės Korelos, Maskvos valdose, dar praėjusiame amžiuje kalbėję šneka, artima lietuvių kalbai. Polovcų sodybos buvo išmėtytos nuo Volgos upės ligi Suomijos. Apie Litvano įpėdinius rašytojai nieko nekalba. Tačiau štai kas nekelia abejonių: alanai, arba lietuviai, buvo susidėję su tomis kariaunomis, kurios talkino gotams, vandalams, langobardams, o ypač herulams daug kartų iš šiaurės pulti Romos imperiją. Todėl niekas neturėtų piktintis, jeigu aš rašydamas nuklysiu už Lietuvos ribų ir truputį paliesiu įvykius, kurie nuo tų laikų buvo susiję pirmiausia su herulų, o vėliau su langobardų žygiais Italijoje, ypač todėl, kad kita knyga nuo to pradeda savo pasakojimą.

Albertas Vijūkas-Kojelavičius, *Lietuvos istorija*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 47–54.